

PWYLLGOR LLYWODRAETHU AC ARCHWILIO

Cofnodion y cyfarfod a gynhaliwyd yn yr Ystafell Bwyllgor a thwy Zoom ar 18 Gorffennaf 2024

PRESENNOL:	Mr Dilwyn Evans (Aelod Lleyg) (Cadeirydd) Y Cynghorydd Euryn Morris (Dirprwy Gadeirydd) Y Cynghorwyr Geraint Bebb, Trefor Lloyd Hughes, MBE, Dyfed Wyn Jones, Keith Roberts, Margaret M. Roberts, Ieuan Williams. Aelodau Lleyg: Michael Wilson, William Parry, Mrs Sharon Warnes
WRTH LAW:	Cyfarwyddwr Swyddogaeth (Adnoddau) a Swyddog Adran 151 Pennaeth Archwilio a Risg Rheolwr Cynllunio Corfforaethol, Perfformiad a Rhaglen (GP) (ar gyfer eitemau 5 a 6) Rheolwr Cyllid (CK) (ar gyfer eitem 4), Rheolwr Tîm TG (MH) (ar gyfer eitem 7) Swyddog Pwyllgor (ATH) Swyddog Gweddarlledu (FT)
YMDDIHEURIADAU:	Ni dderbyniwyd unrhyw ymddiheuriad.
HEFYD YN BRESENNOL:	Y Cynghorydd Robin Williams (Dirprwy Arweinydd ac Aelod Portffolio dros Gyllid), David Tomalin (Archwilio Cymru), Prif Archwilydd (CSYM) (NW), Uwch Archwilydd (CSYM) (AL).

Croesawodd y Cadeirydd bawb a oedd yn bresennol i'r cyfarfod hwn o'r Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio. Estynnodd y Cadeirydd ei gydymdeimlad ef ac aelodau'r Pwyllgor i Mr Alan Hughes, Arweinydd Perfformiad Archwilio Archwilio Cymru a oedd wedi colli aelod agos o'r teulu'n ddiweddar.

1. DATGAN DIDDORDEB

Ni dderbyniwyd yr un datganiad o ddiddordeb.

2. COFNODION Y CYFARFOD BLAENOROL

Cyflwynwyd cofnodion cyfarfod blaenorol y Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio a gynhaliwyd ar 27 Mehefin, 2024 a chadarnhawyd eu bod yn gywir yn amodol ar nodi bod y Cynghorwyr Dyfed Wyn Jones a Margaret Roberts wedi anfon ymddiheuriadau am eu habsenoldeb o'r cyfarfod.

3. LOG CAMAU GWEITHREDU'R PWYLLGOR LLYWODRAETHU AC ARCHWILIO

Cyflwynwyd adroddiad y Pennaeth Archwilio a Risg a oedd yn cynnwys log camau gweithredu'r pwyllgor i'w ystyried. Rhoddodd yr adroddiad wybodaeth ddiweddaraf i'r Pwyllgor ar statws y camau gweithredu/penderfyniadau y cytunwyd arnynt yn ei ddau

gyfarfod blaenorol (mae'r log camau gweithredu wedi'i gyflwyno ar gyfer cyfarfod 18 Ebrill 2024) fel y gall aelodau fonitro cynnydd yn erbyn pob cam.

Cadarnhaodd y Pennaeth Archwilio a Risg fod dau gam gweithredu wedi'u cwblhau ac y byddent yn cael eu tynnu o'r log ac nad oedd adroddiadau mewn cysylltiad â'r camau gweithredu sy'n weddill i gael eu cyflwyno tan yn ddiweddarach yn y flwyddyn. Mae'r cam gweithredu o dan rif 10 ar y gweill a bydd yn cael ei gwblhau erbyn mis Rhagfyr, 2024.

Penderfynwyd nodi'r camau y manylir arnynt yn y tabl log camau gweithredu a chadarnhau bod y Pwyllgor yn fodlon bod y camau gweithredu wedi'u rhoi ar waith.

4. DATGANIAD DRAFFT O'R CYFRIFON 2023/24

Cyflwynwyd adroddiad y Cyfarwyddwr Swyddogaeth (Adnoddau)/Swyddog Adran 151 a oedd yn cynnwys Datganiad drafft o'r Cyfrifon ar gyfer blwyddyn ariannol 2023/24 i'w ystyried gan y Pwyllgor. Mae'r Datganiad o'r Cyfrifon yn ddogfen statudol sy'n cael ei pharatoi yn unol ag arferion cyfrifyddu priodol ac fe'i paratwir yn flynyddol i roi gwybodaeth i etholwyr, trethdalwyr lleol, aelodau'r Cyngor, staff a phartion eraill â diddordeb am gyllid y Cyngor yn y flwyddyn ariannol flaenorol.

Cyflwynwyd yr adroddiad gan y Cyfarwyddwr Swyddogaeth (Adnoddau)/Swyddog Adran 151 a ddiolchodd i'r tîm Cyllid a phawb a oedd wedi cyfrannu at baratoi'r cyfrifon drafft am eu gwaith er mwyn gallu eu cyhoeddi erbyn y dyddiad cau, sydd, ar gyfer 2023/24 wedi'i ymestyn gan Lywodraeth Cymru i 30 Mehefin 2024. Cyfeiriodd y Cyfarwyddwr Swyddogaeth (Adnoddau)/Swyddog Adran 151 at brif ddiben y cyfrifon, sef diweddarau'r darllenwyr i'w galluogi i ffurfio barn am sefyllfa ariannol y Cyngor a'r modd y mae'n rheoli a defnyddio arian cyhoeddus. Rhoddodd drosolwg o brif adrannau'r cyfrifon sy'n cynnwys y datganiadau ariannol craidd a'r nodiadau esboniadol allweddol a'r hyn y maent yn ei adlewyrchu o ran sefyllfa ariannol y Cyngor. Hefyd cyfeiriodd at Dabl 1, 2 a 3 yn yr adroddiad rhagarweiniol a oedd yn crynhoi sefyllfa cronfeydd wrth gefn a balansau'r Cyngor, gan gynnwys sut mae pob math o gronfa wedi newid dros y flwyddyn. Mae'r cyfrifon yn dangos, ar ddiwedd 2023/24, bod cronfeydd wrth gefn drafft y Cyngor yn £15.604m ac mai cyfanswm y cronfeydd wrth gefn y gellir eu defnyddio yw £50.099m. Cynyddodd gwerth asedau net y cyngor £37.682m o £404.650m y llynedd i £442.332m ar 31 Mawrth 2024.

Trafodwyd y pwyntiau canlynol gan y Pwyllgor –

- Balansau ysgolion a ph'un ai a yw ysgolion sydd mewn diffyg yn ddatblygiad sy'n dod i'r amlwg.
- Bod Tystysgrifau Adroddiad Cyflwr Gosodiad Trydanol (EICR) yn rhwymedigaeth wrth gefn. Gofynnwyd cwestiynau am y rhesymau pam mewn rhai achosion na ddarparwyd copïau o'r tystysgrifau yn cadarnhau i denantiaid y Cyngor fod archwiliadau trydanol wedi'u cwblhau yn ôl yr angen yn ogystal â chyfanswm y rhent y gallai fod yn rhaid ei ad-dalu i'r tenantiaid hynny nad oeddent wedi derbyn copïau o'r tystysgrifau fel iawndal a ph'un ai a fyddai'n effeithio ar y cyfrifon.
- Y cynnydd o £7.896m o ran credydwyr tymor byr i £42.465m o ganlyniad i anfonebau oedd yn aros i gael eu talu.
- Eglurhad o'r £6.615m o grantiau cyfalaf a dderbyniwyd ymlaen llaw ar gyfer cyfran y Cyngor ym Mwrdd Uchelgais Economaidd Gogledd Cymru (BUEGC). Nodwyd bod y swm yn fwy na'r £4.618m a nodwyd fel cynnydd mewn grantiau a dderbyniwyd ymlaen llaw.
- Y gostyngiad ym malans y Cyfrif Refeniw Tai. Gofynnwyd cwestiynau hefyd ynghylch a yw cyfraniadau Datblygwyr Tai Adran 106 a'r gronfa dai fforddiadwy yn cael eu trosglwyddo i falansau'r CRT.
- Gorwariant ym maes Gwasanaethau Plant a Theuluoedd fel risg i sefyllfa ariannol y Cyngor wrth symud ymlaen.

- Y defnydd o gronfeydd wrth gefn i ariannu costau sylweddol. Holwyd faint o gronfeydd wrth gefn a ddefnyddiwyd a ph'un ai a oedd unrhyw gyfran o'r swm hwnnw yn REFCUS (Gwariant Refeniw a Gyllidir o Gyfalaf o dan Statud).
- Gwariant sydd wedi'i gyfalafu. Awgrymwyd y dylai'r cyfanswm cyfalafol yn unol â'r tabl ar Dudalen 4 yr adroddiad naratif fod yn £30.636m yn hytrach na £50.574m gan fod £19.938m wedi'i nodi ar y Datganiad Incwm a Gwariant Cynhwysfawr gan ei fod naill ai i gefnogi asedau nad ydynt o dan berchnogaeth uniongyrchol y Cyngor (£5.422m) neu nad oedd yn cynyddu gwerth yr asedau cyfalaf (14.516m).
- Manylion y gwariant ar gronfeydd wrth gefn wedi'u clustnodi.
- Y cynnydd o 8.4% yn incwm y Dreth Gyngor yn erbyn cynnydd o 5% yng nghyfradd y Dreth Gyngor ar gyfer 2023/24 ph'un ai a oedd y cynnydd mewn incwm yn deillio o gyfradd gasglu well.
- Defnyddioldeb y Datganiad o Gyfrifon fel dogfen y gall y cyhoedd gyfeirio ati a chael darlun clir o gyllid a sefyllfa'r Cyngor o ystyried ei gymhlethdod a lefel y manylion technegol sydd ynddo.

Dywedodd y Cynghorodd y Cyfarwyddwr Swyddogaeth (Adnoddau)/Swyddog Adran 151 ymhellach –

- Bod rhai ysgolion wedi bod mewn diffyg mewn blynyddoedd blaenorol ac wedi gorfod llunio cynllun i fynd i'r afael â'r diffyg. Yn ystod y pandemig, cafodd cyllid ysgolion hwb gan grantiau cyllido Covid a ddarparwyd gan Lywodraeth Cymru. Dilëwyd diffygion a gwelwyd gwelliant o ran cyllid ysgolion gyda'i gilydd yn genedlaethol. Defnyddiwyd y grantiau hynny yn unol â disgwyliadau Llywodraeth Cymru i helpu disgyblion i ddal i fynd â'u haddysg. Ers hynny mae ysgolion wedi bod yn defnyddio eu cronfeydd wrth gefn i gydbwysu eu cyllidebau ac er bod y Cyngor wedi ceisio diogelu cyllideb yr ysgolion yn hanesyddol, bu gostyngiad o 1.5% yn 2024/25. Rhagwelir y bydd balansau ysgolion yn parhau i ostwng ac oni bai bod y sefyllfa ariannu yn gwella, mae'n debygol y bydd mwy o ysgolion mewn diffyg. Mae gan y pum ysgol gynradd sydd mewn diffyg ar 31 Mawrth 2024 gynllun i fynd i'r afael â'r sefyllfa. Bydd y duedd yn cael ei monitro er gwaethaf y ffaith mai fel canran o gyfanswm cyllideb balansau ysgolion Ynys Môn yw'r uchaf.
- Er bod archwiliadau trydanol wedi'u cynnal yn eiddo'r Cyngor a'u bod wedi cadarnhau bod y gosodiadau trydanol yn ddiogel, nid yw pob tenant wedi derbyn copiâu o'r tystysgrifau EICR yn enwedig tenantiaid sydd â mynediad i ardaloedd cymunedol o fewn blociau o fflatiau lle gwneir yr archwiliadau. Pe bai'n rhaid i'r Cyngor ad-dalu rhent i'r tenantiaid hynny na chawsant gopiâu o dystysgrifau fel iawndal, yna byddai'r rhwymedigaeth oddeutu £1.2m. Aseswyd ei fod yn rhwymedigaeth wrth gefn nad oedd darpariaeth ar ei chyfer oherwydd nad yw'n sicr y bydd yn rhaid bodloni'r rhwymedigaeth gan fod canlyniad achos llys yn ymwneud ag awdurdod lleol arall ar y mater hwn yn dal ar y gweill, y ddadl yw bod hwn yn fater o dorri rheolau technegol yn hytrach na diogelwch. Pe bai'n rhaid talu byddai'r rhwymedigaeth, byddai'n cael ei thalu o falansau'r CRT.
- Bod y cynnydd mewn credydwy'r tymor byr oherwydd yr anfonebau a oedd yn aros i gael eu talu yn deillio o nifer o ffactorau gan gynnwys materion technegol, capasiti, ac amseru gyda nifer a gwerth anfonebau'n tueddu i gynyddu tua diwedd y flwyddyn ariannol pan fydd problemau'n codi. Gwnaed gwaith i glirio'r rhai oedd heb eu talu drwy fis Ebrill a mis Mai y flwyddyn ariannol newydd ac mae'r sefyllfa bellach wedi gwella ac mae balans y credydwy'r wedi lleihau.
- Bod BUEGC yn cael ei ariannu gan grantiau Llywodraeth Cymru a San Steffan gyda'r olaf yn cael ei dderbyn mewn pymtheg rhandaliad bob blwyddyn. Nid yw'r cyllid hwn wedi'i wario oherwydd oedi cyn dechrau prosiectau ond mae'n dal i gael ei dderbyn ac mae mewn cronfa wrth gefn. Mae Llywodraeth Cymru o'r farn na fydd unrhyw gyllid pellach yn cael ei ddosbarthu nes bod yr hyn sydd eisoes wedi'i ddyrannu yn cael ei ddefnyddio.
- Yn ôl y Cynllun Busnes CRT 30 mlynedd gellir defnyddio cronfa'r CRT i gefnogi datblygiadau tai newydd. Defnyddir y gwarged refeniw ar y cyfrif CRT hefyd at ddibenion

cyfalaf i gynnal y stoc tai presennol yn unol â safonau SATC yn ogystal â buddsoddi mewn tai newydd. Y strategaeth yw dod â chronfeydd wrth gefn y CRT i lawr i lefel o tua £1m gyda datblygiadau newydd i'w hariannu wedi hynny trwy fenthyca. Cyfraniadau datblygwyr Adran 106, yn dibynnu ar delerau'r cytundeb, yw cyfraniadau tuag at ddarparu tai fforddiadwy ac o'r herwydd maent yn gyfraniad ychwanegol i'r CRT. Mae cronfa wrth gefn Tai Fforddiadwy yn deillio o bremiwm y Dreth Gyngor ar ail gartrefi ac eiddo gwag tymor hir ac fe'i defnyddir i ariannu grantiau tai, benthyciadau a phrosiectau i helpu prynwyr tro cyntaf. Ni wnaed y dyraniad blynyddol i'r gronfa yn 2024/25 oherwydd barnwyd bod digon o arian yn y gronfa wrth gefn ar gyfer y cyllidebau hyn. Nid yw incwm o bremiwm y Dreth Gyngor yn cael ei ddyrannu i'r CRT oherwydd nad yw'n cael ei ddefnyddio i ddatblygu tai Cyngor newydd.

- Bod gorwariant ym maes Gwasanaethau Plant a Theuluoedd yn risg ariannol i'r Cyngor a'i fod yn deillio o gynnydd yn nifer y plant y mae angen i'r Cyngor ofalu amdanynt, cymhlethdod yr anghenion, prinder lleoliadau addas a chostau cynyddol. Mae'r Cyngor wedi buddsoddi'n sylweddol mewn gofal cymdeithasol plant trwy gynyddu'r ddarpariaeth fewnol a thrwy roi mesurau ataliol ar waith sy'n cefnogi plant a theuluoedd yn gynt mewn ymdrech i reoli gwariant.
- Bod £4.425m wedi'i ddefnyddio o falansau cyffredinol y Cyngor i gydbwyso'r gyllideb yn 2024/25 a £3.78m yn 2023/24. Mae'r Cyngor wedi ceisio bod yn agored ac yn dryloyw ynghylch ei ddefnydd o gronfeydd wrth gefn i gydbwyso ei gyllideb drwy fanylu ynghylch dyraniad o gronfeydd wrth gefn yn y gyllideb derfynol; heb y cyfraniad o gronfeydd wrth gefn cyffredinol byddai'r Cyngor wedi gorwario, a fyddai p'run bynnag, wedi gorfod cael ei ariannu o gronfeydd wrth gefn. Gyda chyllid REFCUS mae'r Cyngor yn ariannu gwariant cyfalaf ar asedau nad yw'n berchen arnynt e.e. addasiadau Cyfleusterau i'r Anabl i gartrefi ac o'r herwydd priodolir y gwariant hwn i reffeniw. Nid yw'n effeithio ar falansau'r Cyngor gan mai cyllid grant ydyw yn bennaf.
- Bod £50.574m o gyllid cyfalaf wedi'i wario a bod £30.636m ohono wedi arwain at ased sydd wedi'i greu, sy'n cael ei ddefnyddio ac sydd wedi'i gynnwys ar y Fantolen. Mae'n cynnwys gwaith ar y gweill a REFCUS. Mewn ymateb i gwestiynau pellach ynghylch priodoldeb defnyddio'r term "cyfalafu" wrth gyfeirio at y cyfanswm o £50.574m, dywedodd y Swyddog Adran 151 y byddai'r defnydd o'r term yn y cyd-destun hwnnw'n cael ei adolygu.
- Bod cronfeydd wrth gefn a glustnodwyd yn cael eu dyrannu ar gyfer prosiectau penodol y mae'r Cyngor yn bwriadu gwario arnynt neu risgiau sy'n hysbys i'r Cyngor. Dywedodd y Cyfarwyddwr Swyddogaeth (Adnoddau)/Swyddog Adran 151 y byddai'n anfon copi at Gadeirydd yr adroddiad i gyfarfod 23 Gorffennaf y Pwyllgor Gwaith ynghylch defnyddio balansau a chronfeydd wrth gefn.
- Bod y cynnydd yn incwm y Dreth Gyngor yn cynnwys premiwm y Dreth Gyngor ar ail gartrefi a gynyddwyd o 75% i 100% yn ogystal â praeseptau'r Heddlu a chynghorau tref a chymuned. Mae newidiadau i sylfaen y Dreth Gyngor yn ogystal â chartrefi newydd hefyd yn cynyddu'r incwm a dderbyniwyd.
- Bod y Datganiad Cyfrifon yn ddatganiad cyfrifyddu ariannol a all fod yn anodd ei ddeall i bobl heb unrhyw brofiad o faterion ariannol. Mae adroddiadau monitro'r gyllideb a gyflwynir i'r Pwyllgor Gwaith yn rhoi darlun cliriach o sut mae'r Cyngor yn perfformio'n ariannol ac yn dangos bod sefyllfa ariannol gyffredinol y Cyngor yn iach ar hyn o bryd er bod rhai cronfeydd wrth gefn wedi gostwng wrth i'r Cyngor barhau i wynebu pwysau ariannol. Gallai digwyddiad annisgwyl, pwysau ychwanegol ym maes gofal cymdeithasol plant, sy'n arwain at leoliadau costus neu ofynion cynyddol yn sgil digartrefedd, brofi gwydnwch ariannol y Cyngor. Mae'r rhain yn bwysau nad yw'r cyhoedd o reidrwydd yn ymwybodol ohonynt ac maent yn feysydd lle mae'r gwariant yn uchel.

Ar ôl craffu ar y Datganiad Cyfrifon drafft, penderfynodd y Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio nodi'r prif ddatganiadau ariannol drafft nas archwiliwyd ar gyfer 2023/24.

Cam Gweithredu ychwanegol - Cyfarwyddwr Swyddogaeth (Adnoddau)/Swyddog Adran 151 i adolygu'r defnydd o'r term cyfalafu mewn cysylltiad â'r swm o £50.574m yn y tabl ar dudalen 4 yr Adroddiad Naratif.

5. DATGANIAD LLYWODRAETHU BLYNYDDOL DRAFFT 2023/24

Cyflwynwyd adroddiad y Pennaeth Proffesiwn (AD) a Thrawsnewid a oedd yn cynnwys Datganiad Llywodraethu Blynyddol drafft ar gyfer 2023/24 i'w ystyried gan y Pwyllgor. Mae'r Datganiad Llywodraethu yn dangos sut mae'r Cyngor yn cydymffurfio â'r egwyddorion craidd ac ategol sydd yn '*Framework for Delivering Good Governance in Local Government*' (CIPFA / Solace, 2016) o ran cael trefniadau priodol ar gyfer llywodraethu ei faterion, gan hwyluso'r gwaith o gyflawni ei swyddogaethau'n effeithiol gan gynnwys trefniadau i reoli risg ynghyd â rheolaeth ariannol ddigonol ac effeithiol.

Cyflwynwyd yr adroddiad gan y Rheolwr Cynllunio Corfforaethol, Perfformiad a Rhaglen a roddodd drosolwg o gasgliad yr asesiad o effeithiolrwydd trefniadau Llywodraethu'r Cyngor yn erbyn egwyddorion craidd Fframwaith CIPFA/Solace yn unol â'r tabl ar dudalen 5 y ddogfen. Roedd yr adroddiad hefyd yn cynnwys crynodeb o gynnydd yn erbyn y materion llywodraethu a nodwyd y llynedd yn ogystal â materion llywodraethu a nodwyd gan y broses asesu ar gyfer 2023/24.

Trafodwyd y pwyntiau canlynol gan y Pwyllgor –

- Yr anghysondeb rhwng amserlen fis Mawrth 2026 y mae'r Cyngor wedi'i gosod ar gyfer cydymffurfio â gofynion Deddf Caffael newydd 2023 a'r dyddiad y bydd darpariaethau'r Ddeddf yn dod i rym sef 28 Hydref 2024.
- O ran materion llywodraethu a nodwyd yn 2022/23 mewn perthynas â Deddf Llywodraeth Leol ac Etholiadau (Cymru) 2021, awgrymwyd bod y datganiad nad oedd y Cyngor wedi ymgymryd â'r hyfforddiant a gynlluniwyd ar Bŵer Cymhwysedd Cyffredinol ac nad oes ganddo gynlluniau i ymgymryd â'r hyfforddiant hwn yn ymateb anfodddhaol ac yn golygu bod y mater heb ei ddatrys a'i fod yn gofyn am esboniad, yn enwedig gan ei fod yn ymwneud â deddfwriaeth sydd o bosibl yn awgrymu bod angen ymgymryd â'r hyfforddiant.
- O ran rheoli a rhesymoli asedau'r Cyngor i sicrhau eu bod yn addas i'r diben ac os nad ydynt, nodi'r gwaith sydd ei angen i'w codi i'r safon ofynnol, sut y bydd llwyddiant yn erbyn yr amcan hwn yn cael ei fesur o ystyried bod uwchraddio asedau'r Cyngor yn gofyn am fuddsoddiad sylweddol sy'n annhebygol o gael ei sicrhau.
- P'un ai o ran gwydnwch ariannol y Cyngor, mae'r prosesau sydd angen eu hadolygu a'u symleiddio i wella effeithlonrwydd ac effeithiolrwydd gwasanaethau a lleihau effaith gostyngiad mewn cyllid wedi'u nodi ac amserlen wedi'i llunio, p'un ai a oes capasiti/arbenigedd i ymgymryd â'r dasg ac a fydd y Pwyllgor yn rhan o'r gwaith hwnnw.

Dywedwyd ymhellach wrth y Pwyllgor –

- Fod Deddf Caffael 2023 yn darparu cyfnod pontio i awdurdodau lleol gydymffurfio â'i gofynion. Mae'r Cyngor wedi sefydlu cynllun strategol a rhaglen waith i sicrhau ei fod mewn sefyllfa i fodloni'r gofynion newydd.
- Nad yw'r hyfforddiant ar Bŵer Cymhwysedd Cyffredinol yn cael ei gynnig gan CLILC mwyach oherwydd bod blaenoriaethau eraill yn dod i'r amlwg. Mae Deddf Llywodraeth Leol ac Etholiadau (Cymru) 2021 yn rhoi pwerau cymhwysedd cyffredinol i awdurdodau lleol yng Nghymru ac mae'n fater i'r Cyngor benderfynu a yw'r pŵer i gael ei ddefnyddio a sut y dylid defnyddio'r pŵer. Cytunwyd y dylid gofyn i'r Cyfarwyddwr Swyddogaeth (Busnes y Cyngor)/Swyddog Monitro egluro'r gofynion o ran Pŵer Cymhwysedd Cyffredinol.

- Bod y Cyngor wedi mabwysiadu Strategaeth Gyfalaf 2024-29 ynghyd â Chynllun Strategol Rheoli Asedau lle cydnabyddir bod y buddsoddiad sydd ei angen i ddod ag asedau'r Cyngor yn ôl i'r safon ofynnol y tu hwnt i'r adnoddau sydd ar gael i'r Cyngor. Mae'r diffyg buddsoddiad yn golygu bod cyflwr asedau'n parhau i ddirywio gan greu costau pellach o ran atgyweirio a chynnal a chadw. Nid yw'r cyllid cyfalaf y mae'r Cyngor yn ei dderbyn gan Lywodraeth Cymru drwy grantiau a chyllid craidd yn ddigon i fodloni gofynion cyfalaf y Cyngor a byddai gan unrhyw fenthyciadau i'r perwyl hwnnw oblygiadau i'r gyllideb refeniw ac felly i'r Dreth Gyngor. Bydd y sefyllfa'n cael ei hadolygu'n barhaus yn y dyfodol.
- Bod y Cyngor wedi dechrau ar y gwaith o adolygu ei brosesau a'i fod yn symud tuag at fwy o ddefnydd o dechnoleg ddigidol yn ei waith a'r ffordd y mae'n cyfathrebu ac yn ymgysylltu â thirgolion gan gyflwyno system CRM a system ffôn newydd. Mae gan y rhan fwyaf o wasanaethau eu Rheolwr Busnes eu hunain i adolygu effeithiolrwydd prosesau busnes y gwasanaeth ac mae pob gwasanaeth yn paratoi cynllun darparu gwasanaethau blynyddol sy'n nodi blaenoriaethau'r gwasanaeth ar gyfer y flwyddyn gan gynnwys adolygu prosesau; mae'r cynlluniau hynny'n cyfrannu at y Ddogfen Gyflawni Flynyddol sy'n nodi'r blaenoriaethau blynyddol ar gyfer cyflawni amcanion strategol y Cyngor fel y'u diffinnir gan Gynllun y Cyngor. Er bod prosiectau ar raddfa fawr yn cael eu rheoli gan y Byrddau Trawsnewid, mae gwaith i wella effeithlonrwydd prosesau busnes yn digwydd ar sawl lefel.

Penderfynwyd cymeradwyo'r Datganiad Llywodraethu Blynyddol drafft ar gyfer 2023/24 a fydd yn rhan o Ddatganiad Cyfrifon 2023/24.

Camau Gweithredu Ychwanegol –

- **Gofyn i'r Cyfarwyddwr Swyddogaeth (Busnes y Cyngor)/Swyddog Monitro egluro'r gofynion o ran y Pŵer Cymhwysedd Cyffredinol.**
- **Diweddarau'r Pwyllgor yn ei gyfarfod ym mis Rhagfyr 2024 ynghylch y cynnydd yn erbyn y materion llywodraethu a nodwyd gan broses asesu 2023/24.**

6. ADOLYGIAD O'R ADRODDIAD HUNANASESIAD CORFFORAETHOL BLYNYDDOL DRAFFT 2023/24

Cyflwynwyd adroddiad y Pennaeth Proffesiwn (AD) a Thrawsnewid a oedd yn cynnwys Adroddiad Hunanasesiad Corfforaethol Blynyddol drafft ar gyfer 2023/24 i'w ystyried gan y Pwyllgor. Mae'r adroddiad yn sail dystiolaeth o sut mae'r Cyngor wedi perfformio dros y flwyddyn gan ddefnyddio'r adnoddau sydd ar gael wrth reoli a lliniaru risgiau cysylltiedig yn unol â disgwyliadau Deddf Llywodraeth Leol ac Etholiadau (Cymru) 2021.

Cyflwynwyd yr adroddiad gan y Rheolwr Cynllunio Corfforaethol, Perfformiad a Rhaglen a gyfeiriodd at y saith maes allweddol sy'n ganolbwynt i'r hunanasesiad. Asesir bod pedwar maes (cynllunio gwasanaethau, cynllunio ariannol, cynllunio'r gweithlu a rheoli perfformiad) yn rhagori ar ddisgwyliadau tra asesir bod tri maes (rheoli asedau, caffael a rheoli contractau, a rheoli risg ac archwilio) yn bodloni disgwyliadau. Mae'r adroddiad hefyd yn nodi bod cyfleoedd i wella a monitro sawl maes yn ystod 2024/25.

Trafodwyd y pwyntiau canlynol gan y Pwyllgor –

- Bod cynllunio ariannol yn faes lle aseswyd bod perfformiad yn rhagori ar ddisgwyliadau ond nodwyd bod gwydnwch ariannol y Cyngor yn faes lle gallai'r Cyngor wneud yn well yn sgil yr argyfwng costau byw a'r gostyngiad mewn cyllid – mae'r rhain yn gwrthdweud ei gilydd. Yn yr un modd, aseswyd bod cynllunio'r gweithlu hefyd yn faes sy'n rhagori ar ddisgwyliadau, ond nodwyd bod mynd i'r afael â heriau'r gweithlu yn faes lle mae cyfleoedd i wella a monitro yn ystod 2024/25.

- Parodrwydd y Cyngor i dderbyn risg a'i ymagwedd at risg. Gofynnwyd cwestiynau am agweddau cadarnhaol risg o ran cyflwyno cyfleoedd ar gyfer gwella a chynnydd ac i ba raddau y mae'r Cyngor yn barod i fentro i wneud y mwyaf o'r cyfleoedd hynny.

Rhodddwyd cyngor pellach i'r Pwyllgor fel a ganlyn –

- Bod y sgôr asesu cyffredinol ar gyfer pob un o'r 7 maes allweddol yn seiliedig ar hunanwerthusiad pob gwasanaeth o'i berfformiad yn y meysydd hynny yn erbyn un o 5 maen prawf fel y nodir yn Natganiad Sefyllfa Gwasanaeth y Cyngor ar ddiwedd y ddogfen. Mae cynllunio ariannol yn golygu rheoli cyllid y Cyngor yn strategol, gan greu cynlluniau i ddyrannu adnoddau a chyllidebu tra bo gwydnwch ariannol yn ymwneud â pharodrwydd a gallu'r Cyngor i wrthsefyll effeithiau ariannol o bwys a allai ddigwydd yn y tymor hir. Mae cyfleoedd i wella a monitro wedi cael eu cydnabod mewn perthynas â'r olaf. Yn yr un modd, roedd yr asesiad yn cydnabod bod gan y Cyngor ddealltwriaeth dda o gynllunio'r gweithlu a bod y gofynion yn eu lle ar gyfer cyflawni ei ymrwymadau, ei gynlluniau a'i amcanion o ran adnoddau dynol ond bod meysydd lle gallai gweithredu'r camau gweithredu a nodwyd wella perfformiad ymhellach i'w symud i'r lefel nesaf.
- Mae dull y Cyngor o ymdrin â risg a'i barodrwydd i dderbyn risg fel y mae'r gofrestr risgiau strategol yn ei ddangos yn seiliedig ar reoli'r risgiau a allai ei atal rhag cyflawni ei amcanion yn hytrach nag ar gymryd risgiau er mwyn gwella perfformiad na fydd efallai'n arwain at y canlyniad a ddymunir. Nid yw'r Cyngor wedi asesu'n ffurfiol ei barodrwydd i dderbyn risg o safbwynt faint o risg y mae'n fodlon ei dderbyn i sicrhau manteision ychwanegol. Mae prosiectau newid y Cyngor yn cael eu profi cyn iddynt gael eu gweithredu i sicrhau, cyn belled ag y bo modd, eu bod yn cyflawni yn ôl y bwriad ac i leihau unrhyw ganlyniadau negyddol.

Ar ôl adolygu'r ddogfen a chynnig sylwadau, penderfynodd y Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio gymeradwyo Adroddiad Hunanasesiad Corfforaethol drafft 2023/24 ac argymhell hynny i'r Pwyllgor Gwaith.

7. DIWEDDARIAD ARCHWILIO MEWNOL

Cyflwynwyd adroddiad y Pennaeth Archwilio a Risg a'i ddiweddariad ar 30 Mehefin, 2024 ar yr archwiliadau a gwblhawyd ers y diweddariad blaenorol ar 31 Mawrth 2024 i'w ystyried gan y Pwyllgor. Mae'r adroddiad hefyd yn nodi llwyth gwaith cyfredol Archwilio Mewnol a'i flaenoriaethau ar gyfer y tymor byr i'r tymor canolig wrth symud ymlaen. Rhodddwyd sicrwydd i aelodau'r Pwyllgor drwy gopiâu ar wahân o'r tri adroddiad archwilio mewnol a gwblhawyd ers y diweddariad diwethaf mewn perthynas â Chyrchfan - Tîm Morwrol - Prosesau Incwm (Sicrwydd Rhesymol); Archwilio TG - Rheoli Cyflenwyr TG (Sicrwydd Cyfyngedig); Cadernid amcangyfrifon a digonolrwydd asesu cronfeydd wrth gefn (Adran 25 o Ddeddf Llywodraeth Leol 2003) (Sicrwydd Rhesymol). Roedd cynllun gweithredu yn cyd-fynd â'r adroddiad Sicrwydd Cyfyngedig i fynd i'r afael â'r materion/risgiau a godwyd gan yr adolygiad archwilio mewnol.

Trafodwyd y pwyntiau canlynol gan y Pwyllgor –

- Bod yr Hunanasesiad Corfforaethol yn asesu bod y broses gaffael a rheoli contractau yn bodloni disgwyliadau, tra bod yr adolygiad archwilio mewnol o Reoli Cyflenwyr TG wedi nodi nifer o faterion/risgiau caffael sy'n gofyn am gamau rheoli.
- Capasiti Archwilio Mewnol a'r arbedion sy'n deillio o'r swydd wag yn erbyn costau gwasanaeth gan arbenigedd trydydd parti.
- Y materion a godwyd gan yr adolygiad archwilio mewnol perthynas â Chyrchfan – Tîm Morwrol – Prosesau Incwm. Trafodwyd y mater hwn yn breifat ar ddiwedd y cyfarfod yn sgil argymhelliad y Cadeirydd a chymeradwyodd y Pwyllgor, o dan Adran 100 (A) (4) o Ddeddf Llywodraeth Leol 1972, fod y wasg a'r cyhoedd yn cael eu gwahardd o'r cyfarfod

yn ystod y drafodaeth ar y sail bod y mater yn ymwneud â datgelu gwybodaeth eithriedig fel y'i diffinnir ym Mharagraff 14 o Atodlen 12A o'r Ddeddf honno gan ei bod yn cyfeirio at faterion busnes y Cyngor a allai ragfarnu buddiannau'r Cyngor yn fasnachol, yn ariannol ac yn gyfreithiol. Cododd yr Aelodau gwestiynau am yr incwm a gynhyrchir yn erbyn costau'r gwasanaeth a gofynnwyd am sicrwydd hefyd ynghylch y gwendidau a amlygwyd gan yr adolygiad archwilio a'r camau gweithredu sydd eu hangen i'w goresgyn.

Cynghorwyd y Pwyllgor fel a ganlyn –

- Bod Deddf Caffael 2023 newydd yn gosod nifer o gyfrifoldebau ar awdurdodau lleol a threfniadau'r sector cyhoeddus. Oherwydd capasiti cyfyngedig, comisiynodd y Cyngor ymgynghoriaeth allanol i adolygu trefniadau caffael y Cyngor a'i barodrwydd ar gyfer y newidiadau y bydd y ddeddfwriaeth newydd yn eu cyflwyno. Maent wedi datblygu rhaglen wella dwy flynedd i sicrhau bod y Cyngor yn cydymffurfio â'r gofynion newydd ac fe'u hail-gomisiynwyd i ddarparu cymorth i gyflawni'r cynllun gwella. Nid oes rhaid bodloni'r holl ofynion erbyn mis Hydref 2024 pan ddaw'r ddeddfwriaeth i rym. Diweddarodd Rheolwr y Tîm TG y Pwyllgor mewn perthynas â'r ddau fater yn ymwneud â'r Uned TG o'r adolygiad Rheoli Cyflenwyr TG a chadarnhaodd eu bod yn symud ymlaen yn unol â'r amserlen.
- Bod yr arbedion ym maes Archwilio Mewnol yn deillio o'r swydd wag ar lefel Uwch Archwiliwr oherwydd bod secondiad hirdymor yn parhau. Defnyddir yr arbedion i gomisiynu cefnogaeth trydydd parti, yn ôl yr angen. Hefyd adolygir y modd y cyflawnir y swyddogaeth risg ac yswiriant a allai greu arbedion y gellid eu defnyddio ym maes Archwilio Mewnol.
- Ymhelaethodd y Pennaeth Archwilio a Risg ar y materion a godwyd gan adolygiad Cyrchfan – Tîm Morwrol – Prosesau Incwm a chadarnhaodd y cytunwyd â rheolwyr ynghylch camau i fynd i'r afael â'r materion hynny ac i wella prosesau incwm mewn cynllun gweithredu sydd ar gael ar wahân.

Penderfynwyd nodi canlyniad gwaith Archwilio Mewnol, a derbyn y sicrwydd a ddarparwyd a'r blaenoriaethau wrth symud ymlaen.

Camau Gweithredu Ychwanegol – Pennaeth Archwilio a Risg i roi copi i aelodau'r Pwyllgor o'r cynllun gweithredu adolygu Prosesau Incwm - Cyrchfan – Tîm Morwrol

8. ADRODDIAD CYNNYDD AR GANLYNIADAU MENTER TWYLL GENEDLAETHOL 2022-24

Cyflwynwyd adroddiad y Pennaeth Archwilio a Risg a oedd yn nodi canlyniadau diweddaraf y Fenter Twyll Genedlaethol mewn perthynas â Gostyngiadau'r Dreth Gyngor a Budd-dal Tai i'w hystyried gan y Pwyllgor. Roedd yr adroddiad yn manylu ar y cynnydd a wnaed gan y Cyngor wrth ymateb i ganfyddiadau'r Fenter Twyll Genedlaethol a'r canlyniadau perthnasol gan gynnwys y canlyniad ariannol - amcangyfrifir bod arbedion o £3,838.

Trafodwyd y pwyntiau canlynol gan y Pwyllgor –

- Anallu'r tîm Budd-daliadau i neilltuo adnoddau i ddadansoddi achosion o baru data gan arwain at golli cyfleoedd i atal twyll a manteision posibl. Holwyd a oedd adnoddau ar gael ar gyfer ymarfer nesaf y Fenter Twyll Genedlaethol ar gyfer 2024-26.

Rhoddydwyd gwybod i'r Pwyllgor fod gan y Cyngor wasanaeth atal twyll yn hanesyddol cyn i'r swyddogaeth gael ei chanoli gan yr Adran Gwaith a Phensiynau a oedd yn golygu bod y Cyngor wedi colli'r adnodd. Mae'r Cyngor yn derbyn arian grant gan yr Adran Gwaith a Phensiynau i weinyddu budd-dal tai ar ei ran. Mae'r cyllid hwn yn gostwng wrth i hawlwyd drosglwyddo o Fudd-dal Tai i Gredyd Cynhwysol. Fodd bynnag, mae'r Cyngor yn parhau i fod yn gyfrifol am asesu ceisiadau o dan gynllun Gostyngiadau'r Dreth Gyngor sy'n golygu

nad yw'r llwyth achos yn lleihau ar yr un gyfradd â'r arian grant. Mae'r Cyngor yn defnyddio grant yr Adran Gwaith a Phensiynau i ganolbwyntio ar brosesu'r ceisiadau hynny, sy'n golygu nad oes adnodd ar gael ar hyn o bryd i'w neilltuo i wneud gwaith atal twyll. Mae'r Cyngor wedi dyrannu adnoddau i'r Dreth Gyngor i ymchwilio i hawliadau disgownt person sengl a rhai heb dalu'r premiwm ac mae'r olaf wedi creu incwm ychwanegol i'r Cyngor.

Penderfynwyd cadarnhau bod y Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio yn cymryd sicrwydd o'r adroddiad bod y cyngor, gan ystyried yr angen i flaenoriaethu ei adnoddau, yn ceisio manteisio ar gyfleoedd a ddarperir drwy'r Fenter Twyll Genedlaethol i ddefnyddio a dadansoddi data i gryfhau'r broses o atal a chanfod twyll.

9. ADOLYGIAD O'R BLAEN RAGLEN WAITH

Cyflwynwyd adroddiad y Pennaeth Archwilio a Risg a oedd yn cynnwys Blaen Raglen Waith a Rhaglen Hyfforddiant y Pwyllgor ar gyfer 2024/25 i'w ystyried gan y Pwyllgor. Amlygwyd un newid i amserlen yr adroddiadau gan y Pennaeth Archwilio a Risg.

Nodwyd gan y Pwyllgor fod yr agenda arfaethedig ar gyfer cyfarfod y Pwyllgor ym mis Medi 2024 yn arbennig o brysur; awgrymwyd bod y Pennaeth Archwilio a Risg mewn ymgynghoriad â'r Cadeirydd yn ystyried y posibilrwydd o aildrefnu rhai o'r eitemau busnes arfaethedig ar gyfer y cyfarfod a/neu nodi eitemau er gwybodaeth yn unig, lle bo hynny'n briodol.

Penderfynwyd derbyn y Blaen Raglen Waith arfaethedig ar gyfer 2024/25 fel un sy'n bodloni cyfrifoldebau'r Pwyllgor yn unol â'i gylch gorchwyl.

Camau Gweithredu ychwanegol - Pennaeth Archwilio a Risg mewn ymgynghoriad â'r Cadeirydd i adolygu'r busnes a drefnwyd ar gyfer cyfarfod y Pwyllgor ym mis Medi 2024 gyda'r bwriad o symleiddio'r agenda.

**Mr Dilwyn Evans
Cadeirydd**